

Nazi Hükümetinin Türk Basını Hakkındaki Değerlendirmeleri (1935-1944)

Dr. Sezen KILIÇ

harp akademileri komutanlığı
stratejik arařtırmalar enstitüsü
skilic@harpak.edu.tr

Abstract

The Assessments of Nazi Regime about Turkish Press

According to the documents of German Ministry of Foreign Affairs, the assessments of NSDAP government about Turkish press started in 1935 and continued until 1944, when the relations between Turkey and Germany was cut off. Although the number of documents in which the Germans' assessments about the Turkish press were limited before the World War II, these assessments increased together with the war and reached to the peak in 1941. Although the German government was well aware of the fact that the Turkish press was under the control of Turkish government, they even considered to give away some money as a bribe. However, the criticisms of a number of Turkish members of press against Hitler and NSDAP government reduced in numbers, but not completely ended, due to the pressure of the Turkish government when Germany invaded Bulgaria and get close to Turkish borders. The criticisms in the Turkish press even continued until the end of World War II. During Turkish – German diplomatic and commercial negotiations, Turkish government acted according to situation upon the warnings of the German government officials, and diplomats and they promised to control the press on some occasions or told that it was impossible to do something about it due to the freedom of press on some other occasions. In this study, the reasons of these assessments of the NSDAP government about Turkish press are examined by analyzing the German documents which are dated back to between 1935 – 1944.

keywords: NSDAP, *Türkisch press*, World War II, the documents of German Ministry of Foreign Affairs, Papen, Ribbentrop, Menemencioğlu, Saraçoğlu

Resumé

Les évaluations du gouvernement nazi sur la presse turque

Selon les documents du Ministère allemand des affaires étrangères, les évaluations du gouvernement du NSDAP sur la presse turque, ont commencé en 1935 et se sont poursuivies jusqu'en 1944. Bien que le nombre de documents des Allemands dans lesquels il y avait des évaluations sur la presse turque aient été limitées avant la Seconde Guerre mondiale, ces évaluations ont augmenté avec la guerre et ont atteint leur pic en 1941. Même si le gouvernement allemand était bien conscient du fait que la presse turque était sous le contrôle du gouvernement turc, ils ont même considéré donner un peu d'argent comme un pot de vin. Toutefois, les critiques d'un certain nombre de membres turcs de la presse contre Hitler et le gouvernement du NSDAP ont diminuées en nombre, mais n'ont pas complètement terminés (ont même continué jusqu'à la fin de la Seconde Guerre mondiale), en raison de la pression du gouvernement turc lorsque l'Allemagne a envahit la Bulgarie et s'est rapproché de la frontière turque. Au cours des négociations diplomatiques et commerciales turco-allemand, le gouvernement turc a agi selon la situation à propos des avertissements des responsables du gouvernement allemand et des diplomates ; et dans certaines occasions, il a promis de contrôler la presse, ou dans d'autre, il a dit que c'était impossible de faire quelque chose en raison de la liberté de la presse. Dans cette étude, les raisons de ces évaluations du gouvernement du NSDAP sur la presse turque sont examinées en analysant les documents allemands entre 1935 et 1944.

mots-clés : NSDAP, la presse turque, la Seconde Guerre mondiale, les documents du Ministère allemand des affaires étrangères, Papen, Ribbentrop, Menemencioğlu, Saraçoğlu

Özet

Alman Dışişleri Bakanlığı belgelerine göre NSDAP hükümetinin Türk basını ile ilgili değerlendirmelerinin ilki 1935 yılına, sonuncusu da Mayıs 1944 tarihine aittir. Türk basını ile ilgili değerlendirmelerin yer aldığı belgeler, savaş öncesinde çok az sayıdayken, savaşla birlikte artmış ve 1941 yılında doruğa ulaşmıştır. Alman hükümeti, Türk basınının hükümetin kontrolünde olduğunu bilmesine rağmen, Nazi aleyhtarı tavrını değiştirmek için bir miktar parayı rüşvet olarak vermeyi dahi planlamıştır. Bunun yanında bir kısım Türk basın mensuplarının Hitler ve NSDAP hükümetine karşı eleştirileri, Almanya'nın Bulgar topraklarını işgal edip Türk topraklarına yaklaşması üzerine hükümetin baskısıyla azalmış, fakat son bulmamış, hatta II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar sürmüştür. Türk hükümeti ise Türk-Alman diplomatik ve ticari görüşmelerinde, Alman hükümet yetkilileri ve diplomatlarının uyarıları üzerine, duruma göre hareket ederek bazen basını kontrol edeceği sözünü verirken bazen de basın özgürlüğü açısından bunun mümkün olamayacağını ileri sürmüştür. Bu çalışmada, 1935-1944 yıllarına ait Alman belgelerinden yola çıkılarak NSDAP yönetiminin Türk basını ile ilgili değerlendirmeleri incelenmektedir.

anahtar kelimeler: NSDAP, Türk basını, II. Dünya Savaşı, Alman Dışişleri Bakanlığı belgeleri, Papen, Ribbentrop, Menemencioğlu, Saraçoğlu

Giriş

Hitler'in iktidarda olduğu 1933-1945 yıllarına ait Alman Dışişleri Bakanlığı belgelerine göre bir değerlendirme yapmak gerekirse; NSDAP¹ hükümetinin Türk hükümetine olan bakış açısı, duruma ve olaylara göre farklılık gösterirken, Türk basını hakkındaki görüşü genel anlamda olumsuz olmuştur. Bu çalışmada Türk basını ile ilgili Alman bakış açısını yansıtan 1935-1944 yıllarına ait 31 adet Alman Dışişleri Bakanlığı belgesinden yola çıkılarak bu olumsuz görüşlerin, hatta şikâyetlerin hangi gerekçelerden kaynaklandığı incelenecektir. İnceleme esnasında o dönem Türk basınında Almanya aleyhine çıkan yazıların ve karikatürlerin, NSDAP hükümetinin şikâyetlerine bir gerekçe oluşturduğu kabul edilse de bu şikâyetlerin ne derece haklı veya haksız olduğu irdelenmeyecektir.

Söz konusu Alman belgeleri hakkında araştırmaya başlamadan önce, bu yıllardaki Türk basınının genel durumu hakkında özet bir bilgi sunmakta yarar görülmüştür. Bu yıllarda Türkiye'de bir sansür heyeti olmamasına rağmen hükümet daha savaş başlamadan önce aldığı sert önlemlerle basını denetim altına almıştır. Bu konuda CHP'nin ve Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yaptığı baskı, sansür kadar etkili olmuştur. Buna rağmen hükümet ve basın, dış devletlerin karşısında Türkiye'de basın özgürlüğü'nün varlığından bahsedebilmiştir. Gerçekte durumun böyle olmadığı bilinmekle birlikte dönemin gazetecileri Nadir Nadi ve Zekeriya Sertel'in hatıralarından daha da iyi anlaşılmaktadır. Nitekim Nadi, bu dönemde gazetelerin genel tutumlarını Matbuat Umum Müdürlüğü'nün ayarladığını ve zaman zaman da başbakanın basın toplantıları tertipleyerek, gazete sahiplerini ya da temsilcilerini emir verircesine uyardığını belirtmiştir. Sertel de bakanların ve Matbuat Umum Müdürlüğü'nün hemen her gün gazetelere direktifler verdiğini ve bu direktiflere uymayan gazetelerin kapatıldığını anlatmıştır. Türk basınında hükümet görüşlerinden farklı olan yazıların hükümet tarafından basın özgürlüğü olarak lanse edilmesinin asıl nedeni, dünya savaşı boyunca Türkiye'nin Mihver ve Müttefik ülkelerine karşı izlediği denge politikasıdır. Türk hükümetinin basını yönlendirmek için başvurduğu yöntemlerden biri de CHP'nin yayın organı durumundaki *Ulus* gazetesindeki başyazılarının İstanbul gazetelerinin tamamında çıkmasının sağlanması ve Ankara'da sadece *Ulus*'un basılmasına izin verilmesidir. Bu nedenle savaş yıllarında en yakından izlenen gazete *Ulus* ve yazarları Falih Rıfkı Atay ve Ahmet Şükrü Esmer olmuştur (Deringil 1994: 8-12; Nadi 1964: 50; Sertel 1968: 208; Kreckler 1964: 73-75; Weisband 1974: 71-92).

Belgeler ve Değerlendirmeler

Bu bölümde, ilki 12 Nisan 1935, sonuncusu ise 25 Mayıs 1944 tarihine ait Türk basınıyla ilgili ifadelerin yer aldığı Alman Dışişleri Bakanlığı belgeleri tarihi gelişim sürecine göre incelenirken, söz konusu ifadeler italik olarak tırnak içinde verilecektir. Ayrıca belgelerin kaleme alındığı dönemde Türk basınının Almanya'ya karşı genel tutumuna da yer verilecek ve ifadeye gerekçe oluşturan gelişme hakkında bilgi sunulacaktır.

1 NSDAP: Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi).

I. Dünya Savaşı'ndan Osmanlı ve Alman devletlerinin yenik çıkmasıyla kesilen iki ülke ilişkisi, Türkiye'nin Lozan Barış Antlaşması'nı imzalamasından bir yıl sonra Almanya'nın başkent Ankara'da ilk diplomatik temsilcilik açan Batılı ülkeler arasında yer almasıyla tekrar başlamıştır. Ancak ilişki bu kez ekonomi ağırlıklı olmuş, hatta 1935 yılına gelindiğinde Türkiye'nin hem ithalatı hem de ihracatında Almanya % 40'lara varan bir paya ulaşmıştır. Aynı yıl içinde iki ülke ticaretini daha da geliştirmek üzere görüşmelere başlanmış ve ticari bir anlaşma imzalanma aşamasına gelinmiştir. Ekonomik alanda yaşanan bu gelişmeye rağmen, gerek Türk basınının Almanya'ya karşı tavrı, gerekse Almanya'nın Türk basınına bakışı olumsuzdur. Türk basının olumsuz tavrında etken NSDAP hükümetinin, iktidara geldiği tarihten itibaren ülkedeki Yahudilerle birlikte kendisine muhalif gördüğü herkesi sindirme, hapse atma, toplama kamplarına gönderme, hatta ülke dışına çıkarma çabasına girişmesidir. Bununla birlikte Nazi rejimi muhalifi akademisyenlerin bir kısmının Türkiye'ye gelerek çağdaş anlamda bir yüksek öğretim kurma çalışmalarına 1933 yılı itibarıyla başlamalarıdır. Almanya'daki bu gelişmeler özellikle Hüseyin Cahid Yalçın'ın *Fikir Hareketleri* dergisi ve Akşam gazetesinde, Ahmet Şükrü Esmer'in ise *Milliyet* gazetesinde Almanya aleyhinde yazılarına ve *Akbaba* dergisinin de karikatürlerine vesile olmuştur. Almanya da aleyhinde çıkan bu karikatürler ve yazılardan duyduğu rahatsızlığı 12 Nisan 1935 tarihli ve 26 sayılı imzasız belgede şu şekilde dile getirmiştir: *"Diğer yandan da önceden beri Türk hükümetinin inisiyatifindeki Türk kamuoyunu görüşünü bir Alman dostluğu yönünde etki etmenin, özellikle Türk basınının yayınladığı sevimsiz yabancı yayınlar ve kötü karikatürlerden sonra mümkün olmadığı görülmüştür."* (ADAP, Serie C, Band IV, 1: 46-48).

Alman hükümeti kendi aleyhinde olan bu tavırdan o kadar rahatsız olmuştur ki Versailles Antlaşması hükümleri doğrultusunda silahtan arındırılan Ren bölgesine Alman birliklerinin girdiği 7 Mart 1936 tarihinde Türkiye'nin tepkisini öğrenmek üzere Türk Dışişleri Genel Sekreteri Numan Rıfat Menemencioğlu ile görüşen Büyükelçisi August Friedrich Wilhelm von Keller, şu ifadeyi kullanmak zorunda kalmıştır: *"Türk basınının Alman eylemine anlayış göstermesini beklediğimi söylediğimde, Menemencioğlu basının bu konuda Almanya karşısında yer almayacağını tam tersine ihtiyatlı davranacağını belirtti. Bence bu sözün ne derece tutulacağı İngiliz ve Rus etkisine bağlıdır."* (ADAP, Serie D, Band III: 36-38). Bu sözle Menemencioğlu, basının hükümetin kontrolünde hareket ettiğini, Keller de bu sözün tutulmasının Türkiye'nin dost olduğu Sovyetler ve İngiltere'nin tavrına bağlı olduğunu kabul etmiştir.

Alman ordularının Ren bölgesini işgal ettiği 1936 yılında Türkiye, Lausanne'de kabul ettiği Boğazlar Sözleşmesi'ni yenileme çabalarına girişmiş ve İngiltere'nin desteğini alarak Montreux'de başlattığı görüşmeleri 20 Temmuz 1936'da bir anlaşma ile sonuçlandırmıştır. Başlangıçtan itibaren takip ettiği Montreux görüşmelerinin bir anlaşma ile sonuçlanıp onaylanmasından sonra Almanya, özellikle sözleşmenin 19. ve 25. maddelerinden duyduğu rahatsızlığı 1936-1939 yılları arasındaki diplomatik yazışmalarında sürekli gündemde tutmuştur.

Nitekim Büyükelçi Keller, 28 Temmuz 1936 tarihli ve 483 sayılı siyasi raporunda bu konuda Almanya'nın duyduğu rahatsızlığı şu sözlerle ifade etmiştir: *"Türkiye dışarıya karşı, 19. maddenin son düzenlemesindeki tutumuyla yeni Boğazlar Sözleşmesi'nin gerçekleşmesinden ve zaferinden dolayı İngiltere'ye duyduğu minnettarlığı göstermektedir. Buna paralel olarak Türk basını da İngiltere'ye karşı olan tarafa tepki gösteriyor ve şimdi iki ülke arasındaki dostluğun ne derece kuvvetli olduğunu, İngiltere'nin Türkiye'ye karşı savaş öncesi düşmanlığının ve tutumunun savaşın sonunda nasıl iki ülke arasında iyi ilişkiye dönüştüğünü vurguluyor. 14 gün önce İngiltere'ye karşı gazetelerde yer alan saldırılar unutuldu."* (ADAP, Serie C, Band V, 2: 776-781).

Türk basını hakkında olumsuz değerlendirmelerine NSDAP, Konstantin Freiherr von Neurath'dan sonra 8 Şubat 1938'den itibaren dışişleri bakanı olan Joachim von Ribbentrop zamanında da sürdürmüştür. Ancak Almanya'nın, daha önce Türk basınının hükümetin kontrolünde olduğunu ileri sürmesi unutulmuşçasına Ribbentrop, 5 Nisan 1938 tarihli ve 542 sayılı yazısı ile doğrudan basını şöyle suçlamıştır: *"Büyükelçi Arpağ'a bizim de Türkiye ile iyi ilişkilere önem verdiğimizizi, ancak Türk hükümetinin tüm çabasına ve Türkiye'ye karşı genel tavrımız itibariyle bizim de beklememize rağmen Türk basınının Almanya'ya karşı objektif olmadığını belirttim. Arpağ, bana Türk basının tavrında iyileşme sağlamak üzere konuyu derhal Ankara'ya iletceğini... söyledi."* (ADAP, Serie D, Band V: 604-605). Bu sözlerle Büyükelçi Mehmet Hamdi Arpağ, Türk basınının hükümetin kontrolünde olduğunu teyit etmiştir.

Aynı yıl içinde Ribbentrop, bu kez Menemencioğlu ile yaptığı görüşmede Türkiye'nin Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin benzerini Almanya ile yapmasını istemiş ve Türk basını hakkında şu olumsuz görüşü iletmiştir: *"Menemencioğlu'na...böyle bir anlaşmanın eksikliğinin Türkiye'yi zor duruma sokacağını belirtip şunları söyledim: 'Bana Türkiye'nin Almanya'yı atlayarak tüm yetkili devletlerle düşman bir oluşum içinde yer almayacağına dair bir anlaşma yapmış olması makul gelmiyor. Türk-Alman ilişkileri iyidir, ancak Türk basını hakkında şikâyetçi olmak için çoğunlukla bir sebebimiz vardır.'" (ADAP, Serie D, Band V: 613-615)*

Almanya'nın 1938'de önce Avusturya'yı işgali sonra da Çekoslovakya'yı parçalaması ve ardından İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u abartılı sayıda askerle işgal etmesi, Avrupa'daki tansiyonu iyice yükseltmiş, Türkiye de bu gelişmeler karşısında İngiltere ve Fransa ile bir ittifak arayışına girmiştir. Almanya ise Türkiye'nin özellikle İtalya'dan duyduğu endişeyi gidermek üzere 1939 Nisanında Franz von Papen'i Ankara'ya büyükelçi olarak atamıştır. Bu atamadan yaklaşık beş ay sonra Alman ordularının 1 Eylül 1939'da Polonya topraklarına girmesi ve iki gün sonra da İngiltere ve Fransa'nın Almanya'ya savaş açmasıyla Avrupa'da bir savaş başlamıştır. Savaş başladıktan 4 gün sonra Berlin Büyükelçisi olarak Hüsrev Gerede tayin edilmiştir. Hitler'in Gerede'yi 27 Eylül'de kabulü esnasında Türk basını için söylediklerini Alman Dışişleri Müsteşarı Weizsäcker, 27 Eylül

1939 tarihli ve 146 sayılı yazısında şu şekilde aktarmıştır: “Führer, Büyükelçiye iki kez Türk basınındaki dostça olmayan eğilimlerden söz etse de iki ülke arasında politik ve özellikle ekonomik iyi bir ilişki ve iyi bir ticaret şeklinde kendini gösteren tarihi süreci ve dünyaya bakış açısındaki paralellığı ortaya koydu.” (ADAP, Serie D, Band VIII: 117). Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Türk basınından sadece Alman Dışişleri Bakanlığı mensupları değil, aynı zamanda Hitler de rahatsızlık duymuştur. Hitler’in bu rahatsızlığını Papen, Başbakan Refik Saydam’a 4 Ekim 1939’da yaptığı görüşmede iletmış ve alınacak tedbiri şöyle anlatmıştır: “*Basının tutumu konusunda Başbakan, Berlin Türk Büyükelçisi Hüsrev Gerede’nin Führer’in uyarılarını iletliğini ve başbakanlıkta oluşturulacak yeni bir komisyonun, haberlerin objektif şekilde biçimlenmesi için çaba harcayacağını bildirdi.*” (ADAP, Serie D, Band VIII: 160). *Türk basını konusunda Almanya’nın rahatsızlığını bu kez Gerede, Ribbentrop’tan şöyle duymuştur: “Maalesef Türk basınında Almanya hakkında dostça olmayan görüşler çok kez duyulmaktadır.”* (ADAP, Serie D, Band VIII: 173-175).

Papen’in Türkiye’nin İtalya’dan duyduğu endişeleri gidermek üzere Ankara’ya atanması, Avrupa’da savaşın başlaması ve akabinde Almanya’nın büyükelçisinin çabalarına destek olmaması nedeniyle bir fayda sağlamamış ve Türkiye, Haziran ayında İngiltere ve Fransa ile girdiği ittifak arayışını dört ay sonra, 19 Ekim 1939’da bir anlaşmayla neticelendirmiştir. Ancak bu anlaşma uzun süreden beri Türk basınının tavrından duyduğu rahatsızlığı ifade eden Almanya’nın Türkiye’ye yönelik büyük bir propaganda faaliyetine girişmesine ve bu da iki ülke basınının birbiri aleyhinde yazılarına neden olmuştur. Papen, işte böylesine bir ortamda Kasım ayında ziyaret ettiği Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı görüşme hakkında şunu açıklamıştır: “*Sonuçta bana Saraçoğlu, aramızdaki düşmanlığı yok etmemizi teklif etti ve ‘Tan ve Hüseyin Yalçın’ın tamamen gerçek dışı olan makalesi² hakkında düşünceleriniz bunun böyle devam edemeyeceğini gösterdi. Tan olayı istediğiniz şekilde düzenlenecek’ dedi.*” (ADAP, Serie D, Band VIII: 354). Bu görüşmede bahsedilen iki ülke basını arasındaki düşmanlık Ribbentrop’un Ankara Büyükelçiliği’ne gönderdiği telgrafa da konu olmuştur: “*Türk Dışişleri Bakanının...hiç açıklama yapmadan bize basın düşmanlığının sona erdirilmesini teklif etmesi, kısmen saflık olarak nitelendirilebilir.*” (ADAP, Serie D, Band VIII: 373).

2 Burada söz konusu olan Tan gazetesinin İngiliz Daily Herald’te çıkan haberi (Ankara’daki Alman Büyükelçisi, Romanya Büyükelçisi ile yaptığı son görüşmede Sovyet-Romen hududunda Siegfried Hattı benzeri bir hat kurmayı teklif etmiş, ancak bu teklif... reddedilmiştir) yayınlaması ve bunu Alman Büyükelçisinin Alman-Sovyet dostluğunu bozmaya yönelik ve DNB’de (Deutsche Nachrichtenbüro: Alman Haber Bürosu) Türk basınıyla İngiliz-Yahudi mümessillerinin müştereken yaptıkları bir faaliyet olarak nitelendirmesidir. Almanya’nın bu tavrına tepki olarak Hüseyin Cahid Yalçın şunları yazmıştır: “*Almanların başına taş düşse bunu gökten Yahudi Allahın attığını iddia edecek kadar bir «delire de Persecution» içinde bulduklarını biliyoruz. Fakat Alman ajansı ağzından Türk matbuatına karşı böyle iğrenç bir iftira için hiçbir muhaffif sebep tasavvur ve kabul edemeyiz.*” Sertel de tepkisini şöyle ortaya koymuştur: “*Bütün dünyada para ile gazete ve kalem satın almağa alışmış olan Almanya, Türk matbuatını da para ile ecebi memleketler hesabına satın alınır satılık bir uşak zannediyor.*” (Cumhuriyet, 20.11.1939; Tan, 21-22.11.1939; Yeni Sabah, 21.11.1939).

Almanya'nın Türk basınından rahatsızlığı 1940 yılında da sürmüş ve diplomatik yazışmalara konu olmuştur. Nitekim Papen, bir vesileyle Türkiye'de bulunan Gerede ile yaptığı görüşmede onun Türk basınıyla ilgili söylediklerini 18 Nisan 1940 tarihli ve 137 sayılı yazısında şöyle yer vermiştir: *"Basının tutumuyla ilgili sağduyulu birçok kişiden, Türk-Alman çıkarları ve kendi açımızdan çok acil bir değişimin şart olduğu teyidini aldım. Başbakan Refik Saydam, beni bu konudaki taleplerini şahsen iletmekle yetkili kıldı."* (ADAP, Serie D, Band IX: 190-192).

Almanya bu olaydan iki ay sonra Fransa'yı işgal etmiş ve bu işgalde ele geçirdiği belgelere³ dayanarak Saraçoğlu'nun istifasını sağlamak üzere Türkiye'ye baskı uygulamaya başlamıştır. Bu doğrultuda aktif bir çaba içine giren Papen, konuya Türk basınının tepkisini 16 Temmuz 1940 tarihli ve 179 sayılı siyasi raporunda dışişleri bakanlığına şu sözlerle aktarma gereği duymuştur: *"Nitekim Almanya'nın, Saraçoğlu'nun resmen görevden alınmasını istemesi, Türk basınıca Atatürk Türkiye'sinin Osmanlı İmparatorluğu ile karıştırılması olarak nitelendirilmiştir."* (ADAP, Serie D, Band X: 162-163). Bundan bir ay sonra Papen, Türkiye ile bir ticaret anlaşması sağlamak üzere Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile yaptığı görüşmede Türk basınından duyulan rahatsızlığı şu sözlerle aktarmıştır: *"Sayın Cumhurbaşkanı...Türk politik durumu değişmediği ve Türk basını argümanlarımızı objektif olarak sunmadığı sürece ticari anlaşma, büyük çaplı Türk isteklerine rağmen genişlemeyecektir."* (ADAP, Serie D, Band X: 402-403).

Bu yıla ait Türk basınıyla ilgili son değerlendirme, Alman Maslahatgüzarı Kroll'un, dışişleri bakanlığına çektiği 20 Kasım 1940 tarih ve 363 sayılı telgraftır. Kroll, bu telgrafta Papen'in röportajının yaratmış olduğu etkiden söz ettikten sonra gazeteci Ahmet Şükrü Esmer için şunları söylemiştir: *"Almanya'nın İtalyan-Yunan savaşından uzak durmasıyla biraz sakinleşen buradaki politik ortam, Papen'in röportajı...ile tekrar gerginleşti...Röportaj konusunda Türk basını,*

- 3 Sovyetlerin anlaşma gereğince Almanya'ya petrol vermesi, Müttefiklerin Bakü petrol bölgesini bombalamasını gündeme getirmiştir. Bombalamanın Türkiye üzerinden uçaklarla yapılması planı Ankara'daki Fransız Büyükelçisi Massigli tarafından Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'na sunulmuş, fakat reddedilmiştir. Buna rağmen Massigli, Saraçoğlu ile geçen bu görüşmeyi dışişleri bakanlığına telgraflarla iletmıştır. Söz konusu telgrafların 5 Temmuz 1940'ta bir bombalama sırasında Almanya'nın eline geçmesi ortalığı karıştırmıştır. Çünkü Almanya bu telgrafları tahrif ederek Türkiye ile Sovyetleri karşı karşıya getirmek ve Müttefik yanlısı bulduğu Saraçoğlu'nu istifa ettirmekte kullanmak istemiştir. Massigli, telgrafların saptırıldığını açıklamış, Türk hükümeti ve basını da bu konudaki tepkisini dile getirmiştir. Sonuçta, Almanya'nın çabaları boşa çıkmış, çünkü Türk hükümeti bakanına sahip çıktığı gibi Molotov da telgraflar yüzünden Türkiye'yle ilişkilerinde değişiklik olmayacağını açıklamıştır. (Tan, 6, 8, 11, 20.07.1940; Cumhuriyet, 6, 7, 11, 15.07.1940; Ulus, 6, 7, 11, 15.07.1940)
- 4 Bu röportaj Papen'in Berlin'deki yabancı basın temsilcileriyle bir buluşmada Türkiye'nin Almanya, İtalya ve Sovyet Rusya ile ilişkileri konusunda yaptığı konuşmaya dayanmaktadır. Bu röportajında Papen, Almanya'nın oluşturacağı Avrupa yeni nizamına (Neuordnung Europas: Nazi hükümetinin, 1940 Fransız zaferinden sonra bir savaş hedefi olarak kullandığı bir kavramdır. Yeni nizamın kapsamı Ural'dan Kanal Ülkelerine, Narvik'ten Güney-Doğu Avrupa'ya kadar yayılmıştır. Bu nizamın kapsadığı alan içerisindeki kaynakların ve ekonominin yeniden düzenlenmesi söz konusu olacak, ülkelerin sınırları ve ekonomileri değişecek, milyonlarca insan da zorunlu göçe tabi tutulacak ve hatta milyonlarca Yahudi ve Slav asıllı yok edilecektir) Türkiye'nin katılması için Sovyetler ile ilişkilerini iyileştirmesi gerektiğinden söz etmektedir (Benz 2007: 671-672).

reddedici bir tavır içindedir...Türk-İngiliz işbirliğinin radikal taraftarı sayılan meşhur milletvekili Esmer, güvenilir bir kişiye, Türklerin bu şartlar altında Almanya ile dostça işbirliğine hazır olduğunu, ancak İtalya ile uzlaşmayı kesin olarak reddetmek zorunda olduklarını açıklamıştır." (ADAP, Serie D, Band XI, 2: 529).

Almanya, 1 Mart 1941'de Avrupa'ya tamamen hâkim olduğu gibi Bulgar topraklarına girerek kendisiyle komşu olması Türkiye'yi çok tedirgin etmiştir. Fakat bu tedirginlik Türk basınının Almanya'ya karşı olumsuz tavrını değiştirmeyince bu kez Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, 9 Mart 1941 tarihli ve 142 sayılı telgrafında bu konuda Türk hükümetinin dikkatinin çekilmesini Büyükelçi Papen'den istemiş, hatta İngiltere tarafından satın alındığını belirttiği Türk basınının bu tavrını değiştirmek üzere birkaç milyonluk döviz tahsis etmeye hazır olduğunu belirtmiştir: *"Türk basını ve radyosunun aşırı Alman düşmanlığının önceki gibi sürdüğünü fark ettim. Buna karşı uygun bir tavır takınılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Öncelikle bu durumun Türk-Alman ilişkilerine verdiği zarar konusunda Türk hükümetinin dikkatinin çekilmesini, Türk basını ve radyosu bu şekilde hareket etmeyi sürdürdüğü takdirde, Türk hükümetinden buna hemen çare bulmasının istenmesini rica ediyorum. Sonra İngiltere'nin satın aldığı bilinen Türk basını ve radyosunun etkin kişilerine doğrudan nasıl etki edileceği konusunda derhal bir çabaya girişilmesi gerektiğine inanıyorum. Bunun için gerektiğinde bir kaç milyonluk döviz tahsis etmeye hazırım. Derhal bu konuda görüş ve tekliflerinizi... iletmenizi rica ediyorum.*" (ADAP, Serie D, Band XII, 1: 208).

Ribbentrop'un bu telgrafına cevabı Papen, 11 Mart 1941 tarihli ve 154 sayılı yazıyla vermiştir. Bu yazıda Papen, Ribbentrop'un Türk basınının İngiltere tarafından satın alındığı iddiasını teyit etmekle birlikte, Türk basınının tavrını değiştirmek üzere rüşvet verilmesini anlamsız bulduğunu, çünkü basının tamamen Türk hükümetinin etkisinde olduğunu ve hatta hükümetin etkisi dışında hareket etmesinin kapatılmasına neden olacağını açıklamıştır: *"Türkiye'nin basını konusundaki politik tavrını etkilemek bize göre pek önemli değildir. Türk hükümeti izin vermediği sürece hiçbir gazeteci Mihver yanlısı yazı yazamaz. Örneğin benimle Eylülde görüştükten sonra Yunus Nadi'nin Cumhuriyet'te yazdığı makale bazı kişilerce Alman yanlısı olarak lanse edildiğinden gazetesinin yasaklandığını ve neredeyse milletvekilliğinin düşmesiyle cezalandırıldığını hatırlıyorum. Önde gelen birçok gazetecinin İngiltere'den para aldığı kesinlikle doğrudur. Ancak Türk hükümetinin demokrasileri silahla olmazsa en azından basınla yardımcı olmak şeklinde deklere edilen politikası var olduğu sürece, İngiltere'nin bu politikayı rüşvetle genişletmesi doğaldır.*" (ADAP, Serie D, Band XII, 1: 227-229). Ribbentrop'un bahsettiği bu olaydan önce Yunus Nadi, 7 Ağustos 1940 tarihinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü Ankara garında karşılamaya gittiğinde şu sözlerle onun tarafından daha önce ikaz edilmiştir: *"Ticari maksatlar uğruna siyasi yazılar yazılmasına müsaade edemem.*" (Nadi 1964: 127)

İki yıl önce olduğu gibi 1941 yılında da Hitler, Türk basınından duyduğu rahatsızlığı Türk Büyükelçisi Gerede'ye 17 Mart'taki görüşmesinde dile getirmiştir:

"Bana daha önceden bildirilenler üzerine Türk basınına bana karşı ön yargıdan kurtarmak için elimden gelen her şeyi yaptım. Zaten Türk basının belirttiği gibi davransaydım, şuan yaşanan sorunlar olmazdı. Örneğin Baltık konusunda ilgisiz davransaydım, bugün İngiltere Balkanlarda olmaz, tam tersine Rusya bu bölgeyi işgal ederdi. Nitekim Türk basınının iddia ettiğinin tam tersi Rusya'nın benden Hanko⁵ Üsleri oluşturmaya rıza göstermemi istemesini reddettim, böylece Rusya'nın Balkanları ve Türkiye'yi yok etmesini önledim, sanki Türk çıkarlarına ters davranmışım gibi Türk basınının yine hücumuna uğradım. Bu konuda bana tarihi bir haksızlık yapıldı." (ADAP, Serie D, Band XII, 1: 254-257).

Almanya ile Sovyetler arasında Kasım 1940'ta Berlin'de yapılan görüşmede Sovyet Dışişleri Komiseri Vyacheslav Mihayloviç Molotov'un Boğazlardan üs istemesi ve Hitler'in bunu reddetmesi konusunda görüşmek üzere Papen 28 Mart 1941'de Menemencioğlu ile bir araya gelmiştir. Menemencioğlu'nun bu görüşmede, Hitler'in Boğazlardan Sovyetlerin üs talebini reddetmesinin Türkiye'nin çıkarına olduğu kadar Almanya'nın da çıkarına olduğunu, Avrupa'da güçlü bir Almanya olmasını istedikleri için savaşın herhangi bir tarafın topyekun galibiyeti ile sona ermesini arzulamadıklarını söyleyince Papen, Türk basınının bu şekilde düşünmediğini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Menemencioğlu'na, Türkiye'nin Avrupa'da barış istediğinin kamuoyunda en ufak şekilde dahi ifade edilmediğini, basının İngiltere'nin tam bir galibiyetini istediğini ve Almanya'nın yeni düzen konusundaki çabalarına hiçbir şekilde anlayış göstermediğini... söyledi."* (ADAP, Serie D, Band XII, 1: 337-339).

Almanya, 1 Mart 1941'de Bulgar topraklarına girdikten kısa bir süre sonra Yugoslavya'da kendi taraftarı rejimin darbeyle devrilmesi üzerine ve Yunanistan'ın İngiltere ile işbirliği içinde olduğu gerekçesiyle 8 Nisan 1941'de bu iki ülke topraklarına da girmiştir. Bu olay üzerine Ribbentrop, Gerede'yi 10 Nisan 1941 tarihinde çağırarak ve Yunanistan topraklarına giren Alman ordularının Türk topraklarına yaklaşmayacakları ve işleri bitince Balkan topraklarından çekilecekleri güvencesini verdikten sonra Türk basınından Almanya'nın duyduğu rahatsızlığın giderilmesi konusunda gerekli önlemlerin alınmasını istediğini şöyle ifade etmiştir: *"Türk basını ve radyosunun önceden olduğu gibi Almanya karşıtı olduğu için üzüntümü ve bu konuda artık bir şeyler yapılması gerektiğini belirttim."* (ADAP, Serie D, Band XII, 2: 4148-420).

Almanya'nın Balkan ülkelerini işgal edip Türkiye ile komşu olduğu Nisan 1941'de bu kez Irak'ta İngiliz aleyhtarı bir darbe ile Raşit Ali Geylani⁶ iktidara gelmiştir. Bu darbeden bir ay sonra Irak Savaş Bakanı Naci Şevket, Almanya'dan

5 Hanko, Finlandiya'nın güneyinde yer alan küçük bir liman şehridir. Sovyet orduları 30 Kasım 1939'da Finlandiya'ya girdikten sonra bu şehirde askeri üs oluşturmuştur.

6 Raşit Ali Geylani, 1924 yılında Irak hükümetinde adalet bakanlığı yaptıktan sonra 1932 yılında altı aylığına başbakanlık, 1935-1936 yıllarında da işçileri bakanlığı ve Mart 1940'ta tekrar başbakanlık yapmıştır. Fakat İngiliz karşıtı ve Alman yanlısı politikası yüzünden İngiltere'nin ekonomik baskısına maruz kalınca, Ocak 1941'de iktidarı bırakmak zorunda kalmış, 2 Nisan 1941'de bu kez darbeyle iktidara gelmiştir (Ghareeb 2004: 131-132).

silah desteği almak için Papen ile görüşmek üzere Türkiye'ye gelmiştir. Papen, Irak'taki Geylani hükümetine Türkiye üzerinden yardım etme konusunda 13 Mayıs'ta Başbakan Saraçoğlu ile 14 Mayıs'ta da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşmüştür. Saraçoğlu'nun silah geçişi konusunda olumlu tavrının yanında, olası bir Alman-Rus savaşında Türkiye'nin Almanya safında yer alacağını açıklaması ve bunu İnönü'nün teyit etmesi Papen'in şu değerlendirmesine neden olmuştur: *"Belki Almanya, Türk basının düşmanca tavrına göre Türkiye'nin tavrını değerlendiriyor."* (ADAP, Serie D, Band XII, 2: 676-681).

Bu tarihten itibaren Irak'taki Geylani rejimine Türkiye üzerinden silah geçirerek yardım etme, Geylani hükümetinin İngiliz ordusu tarafından devrildiği 29 Mayıs 1941'e kadar Papen ile Ribbentrop'un yazışmalarına konu olmuştur. Ribbentrop, silahlarla birlikte eşlik edecek askeri personelin de Türkiye üzerinden geçişinin sağlanması için Türkiye'ye bir takım toprak vaatlerini içeren bir anlaşma yapmakla Papen'i görevlendirmiştir. Bunun üzerine Papen, Saraçoğlu ile yaptığı görüşmeler sonucunda bir anlaşma taslağı belirleyip bunu 27 Mayıs'ta dışişleri bakanlığına gönderirken anlaşmanın önemi ve yaratacağı etki konusunda şunları söylemiştir: *"Türkiye'nin İngiltere ile 15 yıllığına yaptığı ittifakı daha yakın zamanda Milli Meclis'in açık oturumunda Türk dış politikasının temel dayanağı olarak gösteren Cumhurbaşkanı'nın ve son ana kadar İngiltere'nin zaferine inanan Türk basınının artık İngiltere meselesini kaybedilmiş göstermesi, tüm dünyada çok etkili olacaktır. Bunun özellikle hükümeti ve basınıyla Türk tavrını sarsılmaz nitelendiren Amerika'da olduğu kadar Yakın Doğu'da, Hindistan ve Britanya İmparatorluğu'nda da çok güçlü ve sansasyonel bir etkisi olacaktır... İngiliz tepkisi ve saldırısı Türkiye'nin bizimle mevcut işbirliğini beklenenden de hızlı kılacaktır ve Türk kamuoyu ve basını, anlaşmayı Almanya ile dostluğun resmi ifadesi olarak nitelendirecektir."* (ADAP, Serie D, Band XII, 2: 738-741). Geylani rejimi, 29 Mayıs'ta İngiliz ordusu tarafından devrilince Ribbentrop, artık Türkiye üzerinden Irak'a silah geçişine gerek kalmayacak, ancak Almanya'nın Sovyetlere karşı uzun zamandır başlatmayı düşündüğü savaşta güney cephesini sağlama alacak şekilde 3 Haziranda kendi belirlediği bir anlaşma taslağını Papen'e telgraf şeklinde göndermiş ve bu taslak doğrultusunda Türk yetkililer ile görüşmeleri sürdürmesini istemiştir. Ribbentrop, bu telgrafta Türkiye'yi Almanya'nın eşiti bir ülke görmediğini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Büyük Alman İmparatorluğu, Türklerin savaş başlangıcından itibaren (resmi olduğu kadar basın ve radyo ile) düşmanca tavrını affetmeye ve Türkiye'yle gerçek gücünün üstünde avantaj sağlayacak bir anlaşma yapmaya hazırdır."* (ADAP, Serie D, Band XII, 2, s. 794-796).

Papen'in Türk hükümet yetkilileri ile yaptığı görüşme ve dışişleri bakanı ile sağladığı koordinasyon sayesinde Türk-Alman dostluk anlaşmasının ana maddeleri belirlenmiş, ancak detayları konusunda görüşmeler sürmüştür. Yapılacak anlaşma ile ilgili Ribbentrop'un Papen'den şu ricası, Türk basının, özellikle de Hüseyin Cahid'in olumsuz tavrından duyduğu endişeyi dile getirmektedir: *"Ayrıca sizden Saraçoğlu ile Türk basının ve radyosunun anlaşmayı bir Türk-Alman dostluk anlaşması olarak göstermeleri ve sıcak karşılımları konusunda uzlaşmanızı"*

rica ediyorum. Bunu Alman basını yapacaktır. Türk basını ve radyosu farklı hareket eder ve Yalçın Bey ve arkadaşları Almanya'ya hiddetlerini sürdürürlerse anlaşmanın değeri aldatici olacaktır." (ADAP, Serie D, Band XII, 2: 864-866). Ribbentrop'un bu endişesinin gereksiz olduğunu Papen'in bir gün sonraki telgrafı şöyle açıklamaktadır: *"Tabii ki Saraçoğlu, Türk basını ve radyosunun dostluk anlaşmasını sıcak karşılamalarını sağlayacaktır."* (ADAP, Serie D, Band XII, 2: 866-867).

Almanya, istediği şekilde Türkiye ile 18 Haziran 1941'de bir anlaşma yapıp güney kanadını sağlama aldıktan dört gün sonra Sovyet topraklarına girerek yeni bir savaş başlatmıştır. Papen, Türk hükümet yetkilileri ile yaptığı önceki görüşmelerden bir Alman-Sovyet savaşında Türkiye'nin memnun olacağını öğrendiği için şu sözleri sarf etmiştir: *"Türkiye'nin, Alman-Sovyet savaşının başlamasından duyduğu memnuniyet anlaşılmaktadır. Türk basını, hükümetinin tarafsızlık açıklamasına uygun şekilde hayranlığını dizginlemesi bildirildiği için tamamen objektif haber vermektedir. Bu arada ülkede kararlarla ilgili hiç görülmemiş bir heyecan yaşanmaktadır...Resmi gazete Ulus 11 Temmuz tarihli baş makalesinde şunu yazmıştır: Almanya bu savaşı kaybederse, Pasifik'ten Atlantik'e kadar tüm insanlık kökten sarsılacaktır. Almanya kazanırsa Rusya parçalanıp yok olacak, komünist enternasyonalin kalesi de yıkılacaktır."* (ADAP, Serie D, Band XIII, 1: 147-149).

Gerçekten Türkiye, Alman-Sovyet savaşı sayesinde bir yandan bu iki ülke tarafından Polonya örneğinde olduğu gibi işgal edilmekten kurtulduğuna sevinmiş, diğer yandan da her ihtimale karşın ordusunu daha güçlü kılabilmek için Ödünç Verme ve Kiralama Yasası'ndan yararlanarak Amerika'dan silah almaya başlamıştır. Türkiye'ye sağlanan bu yardımı Amerika'nın propaganda olarak kullanmasını istemeyen Almanya, bunu karşı propaganda olarak kullanmak için 'Amerika bu tür sevkiyatları, barış yanlısı kalan ülkeleri savaşa dahil etmek için yapıyor' şeklinde yorumlamak istemiş ve bu yorumun faydasını Papen, dışişleri bakanlığına çektiği 18 Kasım 1941 tarihli telgrafında şöyle izah etmiştir: *"Bu tür bir yorum Türk gazeteler için iyi bir başlık olacak ve böylece de Türk basını kendi yararımıza kullanacağız."* (ADAP, Serie D, Band XIII, 2: 655-656).

1 Eylül 1939'da Avrupa'da başlayan savaş, Aralık 1941'de Japonya'nın Amerikan birliklerine saldırması ve akabinde Almanya'nın Amerika'ya savaş açmasıyla bir dünya savaşı haline almıştır. Bu durumda savaş cephesi genişleyen Almanya, Sovyetlere karşı başlattığı savaşın ilk yılında istediği başarıyı elde edemediği gibi, 26 Mayıs 1942'de İngiltere ile Sovyetlerin bir pakt yapmasıyla iyice zor bir döneme girmiştir. Papen de Menemencioğlu ile yaptığı görüşmede bu paktın Türkiye'nin aleyhine olduğunu savunmuş ve buna yeterince tepki gösterilmemesini şu sözlerle eleştirmiştir: *"Rus-İngiliz Paktı Türk çıkarına alenen karşı olmasına rağmen, Türk hükümeti ve basını buna çok yumuşak bir tavır takındı."* (ADAP, Serie E, Band III: 134-135).

NSDAP hükümeti, kurulduğu tarihten itibaren Türk basınından duyduğu rahatsızlığı iki ülke diplomatik görüşmelerinde sürekli gündemde tutmuş, hatta Ribbentrop sırf basında tavrı değişikliği sağlamak uğruna birkaç milyon tutarında döviz rüşvet olarak dağıtmaya hazır etmiştir. Rüşvet dağıtılma konusu tekrar Ribbentrop tarafından 5 Aralık 1942'de⁷ Papen'e çektiği telgrafla gündeme gelince, Alman Dışişleri Bakanlığı Propaganda Sorumlusu Megerle, bu konudaki görüşünü şu sözlerle aktarmıştır: *"Düşman propagandasıyla mücadele için, pahalılaştan hayat şartlarında ekonomik zorluk çeken memurlara, basın ve milletvekili çevresinden şahıslara uygun şekil ve kanalla yapılacak mali yardımla güçlü taraftar toplamak üzere büyük bir tutarın hazır bulundurulması istenmektedir. Bu doğrultuda Ribbentrop 5 milyon Alman altın markını hazırlamıştır."* (ADAP, Serie E, Band IV: 472-474).

Avrupa'da başlayan savaşın bir dünya savaşı haline dönüşmesi, Almanya için sonun başlangıcı olmuştur. Nitekim 1943 yılına gelindiğinde artık Almanya'nın savaşı kaybedeceğine kesin gözüyle bakılmaya başlanmıştır. Bu nedenle Müttefikler kendi aralarında konferanslar düzenleyerek bu savaşı bir an önce nasıl bitireceklerini değerlendirmişler, hatta 19 Ekim 1939 tarihli anlaşmayla kendi saflarında yer almayı kabul eden Türkiye'nin de bu konuda katkısını istemişlerdir. Bu amaçla 30 Ocak 1943'te Türk ve İngiliz devlet adamları ve yetkilileri arasında yapılan Adana Konferansı hakkında Ribbentrop, yeni Türk Büyükelçisi Saffet Arkan ile 18 Şubat 1943'te yaptığı görüşmede şunları söylemiştir: *"Adana'da Churchill'in, Avrupa'daki Bolşevizm tehlikesinin sorun yapılmamasını istediğini biliyorum. Bir kez olsun yenilirsek, İngilizler ve Amerikalılar Rusları durduramaz. Bu şartlanlık karşısında, sadece Yalçın veya bazı İsveç ve İsviçreli muhabirler gibi sorumsuzca yazarlar tuzağa düşer."* (ADAP, Serie E, Band V: 248-255).

Türkiye'nin de tarafsızlığını bırakıp Müttefikler cephesinde savaşa katılmasından Almanya'nın endişelendiğini duyan Türk Dışişleri Bakanı Menmencioğlu, 8 Nisan 1943'te Papen'i huzuruna çağırıp Türkiye'nin tavrından Almanya'nın –Türkiye tarafsızlığından vazgeçeceği düşüncesiyle– rahatsız olması için bir neden olmadığını açıkladıktan sonra Türk basınının İngiliz yanlısı tavrından da rahatsızlık duymaması gerektiğini, çünkü basının Müttefiklerin Türkiye'ye sağladığı silahlar karşılığında bir nevi gönül borcunu ödediğini şu sözlerle ifade etmiştir: *"Basının tavrı yüzünden de huzursuz olmamalısınız, çünkü nihayetinde silahlanma karşılığında Türkiye bir şekilde gönül borcunu ödeyecektir."* (ADAP, Serie E, Band V: 539-540). Savaşın artık Almanya'nın yenilgisiyle sonuçlanacağını iyice anlaşıldığı 1944 yılında İnönü, 19 Mayıs vesilesiyle bir konuşma yapmış ve Turancılık faaliyetlerini Türkiye'nin düşmanı ilan etmiştir. Bu konuşmanın öncesinde de Turancılık düşüncesiyle gizli bir örgüt kurarak Türk hükümetini yıkma teşebbüsünde buldukları gerekçesiyle 23 kişinin tutuklanmasına karar

⁷ Ribbentrop, Papen'e 5 Aralık 1942 tarih ve 1700 sayılı telgrafta *"Türkiye'deki dostlarımızın yaşadıkları ekonomik zorlukta ayakta kalmalarını sağlamak üzere derhal size 5 milyon altın markın gönderilmesini emrettim. Bu meblağı cömertçe kullanmanızı ve bu konuda bana bilgi vermenizi rica ederim"* demiştir.

verilmiştir. Bunun üzerine 25 Mayıs 1944'te Menemencioğlu ile bir araya gelen Papan, şunları söylemiştir: *"Türkiye'deki iç politik gerginliği sorduğumda Menemencioğlu, 'Turancılık hareketinin ardında, İsmet İnönü'ye ve hükümete karşı bir komplo keşfedildiği düşünülüyor. Bu Milliyetçi şemsiyenin altında muhtemelen komünist bir planın yattığını tahmin ediyorum. Konunun incelemesini divanı harp yapacak' dedi. Sol yayın organlarının bu hareketin suçunu nasyonal sosyalistlerin üzerine atmasının engellenmesine dair isteğimi tamamen teyit ederek, şuanki hükümetin düşürülmesinde çıkarımız olduğunu kabul etmenin anlamsız olduğunu söyledi. Konunun ayrıntılarına dair yazılı bir rapor sunulacaktır."* (ADAP, Serie E, Band VIII: 72-74). Bu sözlerle Papan, olayla ilgili Türk sol basının Almanya'yı suçlamasını engellemesini Menemencioğlu'ndan istemiş, ancak Menemencioğlu kısa bir süre sonra görevinden istifa etmek zorunda kalmış ve olayın ardında sadece Türk sol basını değil, farklı görüşlere mensup basın mensupları da Almanya'nın Panturan hareketteki varlığını sorgulayan makaleler yazmışlardır.

Sonuç

1933-1945 yıllarına ait Alman Dışişleri Bakanlığı belgelerinde Türk basınının konu edildiği belgelerin genelinde NSDAP yönetimi, Türk basının Alman aleyhtarı tavrından şikâyet etmiş ve bu tavrın da Türk hükümetinin kontrolünde, hatta Türk dış politikasının paralelinde olduğunu savunmuştur. Almanya, bu konuda Türk hükümetini doğrudan itham etmek yerine, Türk basının bu tavrının engellenmesini istemiştir. Türk yetkililer de bunu sağlayacakları ya da bunun sağlanması için Türk hükümetine iletecekleri sözünü vermişlerdir. Bizzat Hitler Türk basını hakkında iki kez şikâyette bulununca, Almanya'nın bu konudaki hoşnutsuzluğunu gidermek üzere Türk başbakanlığında bir komisyon oluşturup basın haberlerinin objektif olmasının sağlanacağı sözü dahi verilmiştir. Bu şikâyetlerde en çok adı geçen gazeteci Hüseyin Cahid Yalçın ve gazete de Tan'dır. Zaman zaman Türkiye, zaman zaman da Almanya, iki ülke basınının düşmanca tavrını sona erdirmekten söz etmiş, hatta Türk ve Alman hükümet yetkilileri iki ülke ilişkilerinin düzelmemesinin sorumluluğunu basının üzerine yıkmışlardır. Almanya, Fransa'da bulunduğu belgeleri bahane ederek İngiliz yanlısı olarak nitelendirdiği Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun istifasını sağlamaya çalıştığıında, Türk hükümeti tepkisini Türk basını vasıtasıyla ifade etmiştir.

Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop, İngiltere tarafından satın alındığını iddia ettiği Türk basınının Alman aleyhtarı tavrını değiştirmek için basın mensuplarına verilmek üzere birkaç milyonluk rüşveti dahi hazır tutmuştur. Ayrıca Papan, Türk basının bu tavrının altında Türk hükümetinin Müttefiklere silahla olmasa da basınla yardımcı olmak istemesinin yattığını belirtmiştir. Alman-Rus savaşı başladıktan sonra Almanya, Bolşevizm tehlikesi konusunda Türkiye'yi uyarmak istediğinde, Türk basının bu konudaki yazılarını örnek göstermiştir. Bu belgelerden en ilginç Menemencioğlu'nun, Türk basının İngiliz yanlısı tutumundan rahatsız olunmaması gerektiğini, nihayetinde Müttefiklerin sağladığı silahlanma karşılığında gönül

borcunu ödediğini söylemesidir. Diğeri de Alman Büyükelçisi Papen'in, Türkiye'de Panturancuların yargılanmaya başlanacağını anlaşıldığı 1944 yılı Mayıs ayında Türk sol basının bu olayı Almanya'nın üzerine atmasını Menemencioğlu'ndan engellemesini istemesidir. Bundan kısa bir süre sonra silahlandırılmış Alman ticari gemilerinin Boğazlardan geçişine izin verdiği gerekçesiyle Menemencioğlu istifa etmiş, Panturancuların Almanya ile ilişkisini sorgulayan yazılarda Türk sol basını kadar sağ basını da etkili olmuştur.

Özetle Almanya'nın Türk basınına karşı olumsuz tavrında, Almanya aleyhinde yazılar yazan Türk basın mensuplarından başta Hüseyin Cahid Yalçın olmak üzere Ahmet Şükrü Esmer, Ahmet Emin Yalman ve Zekeriya Sertel gibi yazarların siyasi duruş olarak NSDAP iktidarına karşı olumsuz tavırlarının payı olduğu değerlendirilmektedir. Söz konusu Türk basın mensuplarının bu tavırlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın emrivakisiyle I. Dünya Savaşı'na katılması ve savaştan yenik çıkmasının da etkisi olabileceği düşünülmektedir. Türk basın mensuplarının bu tavrının yanında NSDAP hükümetinin kendine muhalif olan hiçbir şeye tahammülünün olmayışı da etkindir. Özellikle Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da bir ittifak yapması Almanya'nın Türk basınına karşı olumsuz tavrını iyice keskinleştirmiş, Alman basını da hükümetinin tavrına göre hareket edip Türk hükümeti ve basını aleyhinde yazılar yazmıştır. Türk hükümeti ise savaşın gidişatına veya genel konjontöre göre hareket edip Almanya aleyhinde yazan basın mensuplarına bazen ses çıkarmamış, bazen yasak getirmiş, bazen de bunları basın özgürlüğü olarak lanse etmiştir. Bu da aslında gerek Almanya'nın gerekse Türkiye'nin basını kendi dış politikalarının çizgisinde tuttuklarını göstermiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Akten zur Deutschen Auswaertigen Politik (Alman Dışişleri Bakanlığı Dosyaları) ADAP, Serie C, Band IV, 1, s. 46-48; Serie D, Band III, s. 36-38; Serie C, Band V, 2, s. 776-781; Serie D, Band V, s. 604-605; Serie D, Band V, s. 613-615; Serie D, Band VIII, s. 117; Serie D, Band VIII, s. 160; Serie D, Band VIII, s. 173-175; Serie D, Band VIII, s. 354; Serie D, Band VIII, s. 373; Serie D, Band IX, s. 190-192; Serie D, Band X, s. 162-163; Serie D, Band X, s. 402-403; Serie D, Band XI, 2, s. 529; Serie D, Band XII, 1, s. 208; Serie D, Band XII, 1, s. 227-229; Serie D, Band XII, 1, s. 254-257; Serie D, Band XII, 1, s. 337-339; Serie D, Band XII, 2, s. 418-420; Serie D, Band XII, 2, s.676-681; Serie D, Band XII, 2, s. 738-741; Serie D, Band XII, 2, s. 794-796; Serie D, Band XII, 2, s. 864-866; Serie D, Band XII, 2, s. 866-867; Serie D, Band XIII, 1, s. 147-149; Serie D, Band XIII, 2, s. 655-656; Serie E, Band III, s. 134-135; Serie E, Band IV, s. 472-474; Serie E, Band V, s. 248-255; Serie E, Band V, s. 539-540; Serie E, Band VIII, s. 72-74.

Gazete ve Makaleler

Cumhuriyet, 20.11.1939; 6, 7, 11, 15.07.1940.

Tan, 22.11.1939; 6, 8, 11, 20.07.1940.

Ulus, 6, 7, 11, 15.07.1940.

SERTEL, Zekeriya, "Türk Matbuatı Para ile Satın Alınamaz", **Tan**, 21.11.1939.

YALÇIN, H. Cahid, "Lüzumlu Bir İki Söz", **Yeni Sabah**, 21.11.1939.

Kitaplar

BENZ Wolfgang (2007), **Enzyklopaedie des Nationalsozialismus**, München, Deutsche Taschenbuch-Verlag.

DERİNGİL, Selim (1994), **Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

GHAREEB E. A. (2004), **Historical Dictionary of Iraq**, Oxford: The Scarecrow Pres, Inc.

KRECKER Lothar (1964), **Deutschland und die Türkei im Zweiten Weltkrieg**, Vittorio Klostermann Verlag, Frankfurt Am Main.

NADİ Nadir (1964), **Perde Aralığından**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları.

SERTEL Zekeriya (1968), **Hatırladıklarım**, İstanbul, Yaylacık Matbaası.

WEISBAND Edward (1974), **2. Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, İstanbul, Milliyet Yayınları.